

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісового та садово-паркового господарства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

МАКАРУСЬ ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 639.111.14 (477.82)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

МИСЛИВСЬКІ РЕСУРСИ ЛЮБОМИЛЬСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА
ФІЛІЇ «ПОЛІСЬКИЙ ЛІСОВИЙ ОФІС»

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ Ю.В. Макарусь

Керівник роботи
Власюк Володимир Павлович
к.с.-г.н., доцент

Житомир – 2025

Висновок кафедри лісового та садово-паркового господарства за результатами попереднього захисту

Протокол засідання **кафедри лісового та садово-паркового господарства**
№ 13 від « » 202 р.

Завідувач **кафедри лісового та садово-паркового господарства**

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«___»

202 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Макарусь Юрій Вікторович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

АНОТАЦІЯ

Макарусь Ю.В. Мисливські ресурси Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс». – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У бакалаврській роботі проведено аналіз структури мисливських ресурсів Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс». Встановлено перспективні види мисливської фауни у контексті перспектив ведення мисливського господарства у сучасних умовах. Наголошено на позитивних та негативних чинниках ведення мисливського господарства у Любомильському надлісництві. На основі аналізу структури мисливської фауни та мисливських угідь запропоновано заходи щодо оптимізації їх експлуатації на території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс». До основних видів мисливської фауни в умовах Любомильського надлісництва відносять оленя благородного, кабана дикого, козулю європейську та зайця сірого. Окремі види мають природоохоронний статус, що відображається на веденні мисливського господарства. Проаналізовано основні показники мисливських ресурсів території господарства.

Ключові слова: мисливські ресурси, мисливські угіддя, мисливська фауна, чисельність популяції, біотехнічні заходи.

ANNOTATION

Makarus Y.V. Hunting resources of Lubomlske FMU Branch «Poliskyi Forest Office» – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the bachelor's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The bachelor's thesis analyzes the structure of hunting resources of the Lubomlske FMU Branch «Poliskyi Forest Office». Promising species of hunting fauna in the context of hunting management prospects in modern conditions were identified. The positive and negative factors of hunting management in the Lubomlske FMU are emphasized. Based on the analysis of the structure of hunting fauna and hunting grounds, measures to optimize their exploitation on the territory of the Lubomlske FMU Branch «Poliskyi Forest Office» are proposed. The main species of hunting fauna in the Lubomlske FMU include Red Deer, Wild Boar, European Roe Deer and Gray Hare. Some species have nature protection status, which is reflected in the hunting management. The main indicators of hunting resources of the territory of the enterprise are analyzed.

Key words: hunting resources, hunting grounds, hunting fauna, population dynamics, biotechnical measures.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ	7
РОЗДІЛ 2. ТЕРИТОРІЯ ТА ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ УГІДЬ ЛЮБОМИЛЬСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	14
2.1. Короткі відомості про історію на організацію території господарства	14
2.2. Природно-кліматичні умови	16
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА МИСЛИВСЬКИХ РЕСУРСІВ ЛЮБОМИЛЬСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	18
3.1. Мисливські угіддя.	18
3.2. Мисливська фауна	19
3.3. Основні мисливсько-господарські показники	22
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30

ВСТУП

Актуальність теми. Розуміння динаміки мисливських ресурсів має вирішальне значення як для екологічної стійкості біогеоценозів, так і загалом для добробуту людей. Оскільки антропогенний тиск продовжує змінювати природні оселища, доступність мисливських ресурсів та управління ними мають глибокі наслідки для збереження біорізноманіття та соціально-економічної стабільності держави. Важливість довгострокових досліджень мисливських ресурсів з акцентом на їхню екологічну роль не підлягає сумнівам, а вивчення проблем збереження та адаптаційних стратегій, необхідні для сталого їх управління. Заглиблюючись у ці складні питання, ми прагнемо підкреслити нерозривний зв'язок між суспільством та природними екосистемами, від яких вони залежать, пропагуючи поінформовані, науково обґрунтовані підходи для забезпечення майбутньої стійкості мисливських ресурсів в умовах сучасних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи було вивчення та аналіз стану мисливських ресурсів території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс».

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання наступних завдань:

1. Провести аналіз структури мисливських ресурсів Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс».
2. Встановити перспективні види мисливської фауни у контексті перспектив ведення господарства у сучасних умовах.
3. Наголосити на позитивних та негативних чинниках ведення мисливського господарства у надлісництві.
4. На основі аналізу структури мисливських ресурсів запропонувати біотехнічні заходи щодо оптимізації їх експлуатації на території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс».

5. Проаналізувати основні показники мисливських ресурсів території господарства.

Об'єктом досліджень є процес використання мисливських ресурси.

Предметом досліджень є потенціал мисливських ресурсів території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс».

Методи дослідження: мисливсько-господарські (для вивчення мисливських ресурсів надлісництва), зоологічні польові (для виявлення структури мисливської фауни), екологічні (для вивчення продуктивності мисливських біогеоценозів), математико-статистичні (для обробки отриманих даних) методи.

Публікації.

Макарусь Ю.В., Михальчук В.П. Аспекти інтегрованого ведення лісового і мисливського господарства. *Студентські наукові читання 2024* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячені I-му туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (5 грудня 2024 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 28.

Макарусь Ю.В. Характеристика мисливського господарства філії «Любомильське лісове господарство». *Виклики сьогодення та наслідки Чорнобильської катастрофи. Екологія. Наука. Практика - 2025* : матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 квітня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 49-50.

Практичне значення. Узагальнено перспективи сталого використання мисливського потенціалу території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс».

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська кваліфікаційна робота представлена на тридцяти чотирьох сторінках друкованого тексту і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Вона ілюстрована 2 рисунками, з них одне фото, та 9 таблицями, а бібліографія містить сорок дев'ять найменувань.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Концепція інтегрованого управління лісовими та супутніми ресурсами (мисливськими, туристичними, бальнеологічними тощо) не нова, добре відома і широко застосовується в Західній Європі та США і Канаді [13, 33].

Концептуальні засади сталого управління мисливськими ресурсами базуються на врахуванні економічних, екологічних, соціальних та правничих аспектів ведення мисливського господарства, спираючись на національний та міжнародний досвід [2, 14, 29, 30, 34, 45]. Їх ефективна реалізація можлива лише за державної підтримки шляхом поступового реформування існуючої системи управління мисливським господарством та докорінної зміни ставлення суспільства до полювання як до спеціального використання об'єктів тваринного світу [12, 28, 47]. Таким чином, підвищення ефективності та прибутковості ведення мисливського господарства в західному регіоні України можливе лише за умови комплексного підходу до вирішення проблемних питань, пов'язаних з веденням мисливського господарства. Вирішення одного-двох, або якихось ключових з них, все одно не змінить ситуацію в позитивному руслі, тому необхідний виважений комплексний підхід, що передбачає аналіз переваг і недоліків соціальних, економічних та екологічних аспектів, а також розробку та обґрунтування концепції (стратегії, декларації тощо) розвитку мисливського господарства в регіоні [42].

Україна також має значний досвід в організації та комплексному управлінні лісовими та мисливськими ресурсами, зокрема, через спеціалізовану систему управління лісовим та мисливським господарством. Історично склалося так, що інтегроване управління природними ресурсами було фундаментальною основою діяльності цих підприємств. Багато з них, особливо лісомисливські та державні мисливські, продемонстрували у кінцевому підсумку, більшу стійкість у заготівлі та переробці деревини – фактично своїй

основній господарській діяльності - порівняно з більш мінливою сферою ведення мисливського господарства, на яку впливає цілий ряд зовнішніх чинників, як об'єктивних так і суб'єктивних. Коли створюються лісгосподарські та мисливські підприємства, цілі, пов'язані з лісами, що знаходяться під їхнім наглядом, зазнають значної трансформації. Серед багатьох функцій лісових екосистем особливо помітною стає їхня роль як середовища існування мисливських видів птахів і звірів. Цей зсув відображає основну мету таких підприємств: підтримувати оптимальний рівень популяцій ключових мисливських видів, одночасно підвищуючи продуктивність угідь для підтримання цих популяцій. Інтегрований підхід до використання ресурсів, який практикують лісгосподарські та лісомисливські підприємства, є сталою моделлю сучасного розвитку галузі, що балансує між економічними перевагами виробництва деревини та екологічними вимогами збереження стійких та продуктивних популяцій диких тварин. Ця модель сприяє довгостроковій стійкості як довкілля, так і пов'язаних секторів економіки, які від нього залежать [1, 11, 24].

Концепція розвитку мисливського господарства в західному регіоні нашої держави передбачає розробку ефективних шляхів виходу з кризової ситуації, що склалася в галузі, шляхом вироблення злагоджених практичних рекомендацій щодо охорони та відтворення мисливських ресурсів на усіх рівнях їх експлуатації. Підхід враховує раціональне використання усієї множини природних ресурсів, збереження біорізноманіття та максимізацію економічної ефективності мисливськогосподарської діяльності з дотриманням природних екологічних процесів. Концепція передбачає сукупність заходів, спрямованих на підвищення показників прибутковості мисливського господарства шляхом впровадження сучасних інноваційних методів управління популяціями мисливських тварин та їх оселищ, посилення охорони мисливських угідь, розвитку мисливського туризму на надання екосистемних послуг, просування високих стандартів національної культури та самобутньої

етики полювання, а також інших ініціатив, спрямованих на підтримку сталого розвитку [45].

Ключові концептуальні завдання відродження мисливської галузі включають [42]:

- захист і збереження біорізноманіття та генетичного багатства тваринного світу (від генетичного до популяційного рівнів);
- відновлення у різний доступний спосіб популяцій мисливських тварин, у тому числі рідкісних і зникаючих видів;
- гарантування громадянам, передусім місцевих громад, можливості активного відпочинку, реалізації мисливських вподобань і пристрастей та створення робочих місць цьому секторі економіки;
- культивування та відродження національних мисливських традицій, притаманних регіону;
- підвищення економічної ефективності ведення мисливського господарства;
- зміцнення нормативно-правової бази для правового захисту єгерів та мисливствознавців.

Рациональне та інтегроване використання природних ресурсів є ключовим для оцінки відновлюваної сировини та встановлення сталого рівня експлуатації [21, 36]. Те саме стосується управління мисливськими ресурсами, де основою є мисливські угіддя та популяції диких тварин. Їх менеджмент тут має вирішальне значення, регулюючи використання, коли чисельність, або щільність тварин на окремих ділянках падає нижче певного порогу, мисливська діяльність повинна зменшуватися. У рекреаційному мисливстві економічні аспекти є менш важливими, але правове регулювання є вирішальним у контролі за системою використанням диких тварин [37, 38, 40].

Ведення прибуткового мисливського господарства вимагає ефективного менеджменту, потребує впровадження сучасних технологій та використання перевірених традиційних методів. Основоположним для мисливсько-господарської діяльності є основні напрями діяльності, такі як інвентаризація і

класифікація мисливських угідь ж аналізом їх якості, включаючи продуктивність та екологічну толерантність та ємність [39]. Ключовим елементом цього процесу є моніторинг популяцій мисливських тварин, що здійснюється з використанням різноманітних методів, адаптованих до екології окремих видів, польових умов, наявних технічних і матеріальних ресурсів, а також знань і досвіду як мисливських служб, так і незалежних експертів та громадських активістів [15, 48]. На основі оцінок чисельності популяцій та їхньої сумісності з можливостями довкілля встановлюються ліміти добування дичини на певні часові інтервали їх проведення. Зібрані дані також використовуються для планування мисливських біотехнічних заходів - наприклад, запровадження додаткової охорони при низькій чисельності копитних або збільшення зимової підгодівлі при високій концентрації копитних, для мінімізації потрав лісових ділянок [5, 16, 38].

Одним із важливих показників, що впливає на ефективність ведення мисливського господарства та економічні результати діяльності користувачів, в першу чергу приватних власників (ТОВ, ПП, ГС, ГО тощо), є інтенсивність використання мисливських угідь (пропускна мисливська спроможність), яка визначається кількістю мисливців та тривалістю їхньої діяльності. Точний облік добутої дичини є важливим, але на практиці ці дані часто є неповними, що вказує на необхідність більш ретельного моніторингу в менеджменті мисливськими угіддями. Методи полювання, що використовуються, також є важливим елементом управління. Оптимальними є методи, які обмежують порушення природного середовища, особливо ті, що не лякають лісових тварин і птахів. Надмірна діяльність людини може значно збільшити антропогенний тиск на природні оселища існування. З цієї причини перевага надається таким формам полювання, які зменшують рівень втручання в дику природу [26, 38].

Систематична оцінка мисливських угідь є фундаментальним компонентом ефективного менеджменту мисливськими ресурсами, як угіддями так і фауною. Завдяки класифікації оселищ відповідно до їхньої екологічної якості та щільності популяцій мисливських видів, зацікавлені сторони мають

змогу впроваджувати науково обґрунтовані стратегії як для регулювання мисливської діяльності, так і для застосування природоохоронних заходів. Ця методична база сприяє визначенню зон, які найкраще підходять для ведення сталого мисливського господарства, і водночас виявленню територій, які потребують відновлювальних заходів або посиленого захисту для підтримки стабільності та стійкості популяцій диких тварин [16].

Для забезпечення точної оцінки якості мисливських угідь необхідно проводити сезонну оцінку незалежно для кожного окремого періоду з подальшим обчисленням загального середнього індексу. Особливу увагу слід приділяти двом ключовим сезонним фазам: оптимальному (як правило, літньому) та несприятливому (переважно зимовому) періодам. Високий загальний бал можна отримати лише тоді, коли умови оселища є сприятливими в обидва сезони, або, як це часто буває, до можливих рівнів мінімізовано негативний вплив сезонних чинників (рівень підгодівлі залежить від екологічних та природно-кліматичних умов зимівлі тварин). Крім того, для всебічної оцінки недостатньо покладатися лише на щільність популяції дичини. Необхідно ретельно проаналізувати кормову базу, включаючи такі показники, як наявність бобрових лігв або нір, доступні кормові ресурси для копитних, а також динаміку інтенсивності співвідношення хижак - жертва, зокрема, співвідношення популяцій основних видів мисливських тварин. У деяких випадках непрямі докази, включаючи аналіз фекалій та інші ознаки активності тварин, можуть дати інформативні порівняльні дані. При аналізі слідів тварин необхідно подбати про те, щоб підтримувати однакову ймовірність виявлення в усіх умовах дослідження для забезпечення надійності результатів. Все це необхідно робити з дотриманням методик та верифікації отриманих результатів [1, 10, 27].

Точна оцінка мисливських угідь вимагає комплексного розуміння впливу різних компонентів оселищ, включаючи фрагментовані сільськогосподарські ландшафти та водні ресурси, передусім водойми та болотні масиви, на динаміку популяцій диких тварин. Належна ідентифікація та класифікація цих

типів оселищ дає змогу мисливствознавцям впроваджувати цілеспрямовані природоохоронні заходи, спрямовані на покращення умов існування пріоритетних для галузі видів. Це, в свою чергу, сприяє досягненню значно ширших цілей сталого управління мисливськими ресурсами. Впровадження інтегрованої системи оцінки гарантує, що всі екологічні змінні, які впливають на мисливські види, систематично враховуються, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих та інформованих рішень в менеджменті мисливськими ресурсами [23].

Вивчення мисливських ресурсів є важливою складовою сталого управління дикою природою та збереження біорізноманіття. Завдяки детальному моніторингу та аналізу популяцій мисливських видів, умов середовища існування та екологічних взаємодій, дослідники та менеджери отримують важливу інформацію для прийняття обґрунтованих рішень щодо використання, охорони та відновлення мисливських угідь. Такі дослідження не лише допомагають підтримувати екологічну рівновагу, узгоджуючи обсяги здобування з динамікою популяції, а й сприяють розробці адаптивних стратегій менеджменту, які враховують сезонні зміни, структуру біогеоценозу та можливий антропогенний тиск. Зрештою, систематичне вивчення мисливських ресурсів сприяє довгостроковій життєздатності мисливських видів, стійкості екосистем і соціально-економічним вигодам від регульованого мисливства.

Інтегроване управління лісовими та супутніми ресурсами, зокрема мисливськими, демонструє свою ефективність у країнах із розвиненою природоохоронною політикою [43, 44]. В українських реаліях ця концепція також має ґрунтовне підґрунтя, базуючись на національному досвіді ведення лісомисливського господарства. Успішне управління мисливськими ресурсами можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує економічні, екологічні, соціальні та правові аспекти [33].

Ключовими завданнями для відродження мисливської галузі є збереження біорізноманіття, відновлення популяцій мисливських тварин, розвиток мисливського туризму та національних традицій, підвищення

економічної ефективності господарств і посилення правового захисту фахівців галузі. При цьому особлива увага має приділятися адаптивному менеджменту, здатному реагувати на кліматичні зміни, зміни в екосистемах і соціальні виклики, а також моделювати повоєнне відновлення біорізноманіття.

Систематичне вивчення мисливських ресурсів, зокрема через моніторинг популяцій, оцінку якості угідь та впровадження біотехнічних заходів, є невід'ємною складовою сталого мисливського господарства. Важливим є також регулювання антропогенного навантаження, впровадження оптимальних методів полювання та ретельна класифікація угідь за екологічною якістю.

Таким чином, сучасна модель сталого розвитку мисливського господарства повинна ґрунтуватися на інтеграції наукових підходів, ефективного управління ресурсами, екосистемного мислення та активної участі громад у прийнятті рішень. Це дозволить забезпечити довгострокову стійкість екосистем, збереження популяцій диких тварин та економічну життєздатність мисливської галузі в умовах сучасних викликів.

РОЗДІЛ 2

ТЕРИТОРІЯ ТА ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ УГІДЬ ЛЮБОМИЛЬСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

2.1. Короткі відомості про історію та організацію території господарства

Любомльське лісове господарство було створено в 1939 році після приходу радянської влади на Західну Україну. Проте його створення не було на пустому місці. З 20-х років у межах Волинського воєводства Другої Речі Посполитої існувало Любомильське надлісництво.

Рис. 2.1. Працівник Любомльського надлісництва з родиною на кінних санях. Фото другої половини 1930 років (<https://lyuboml.rayon.in.ua/>)

По закінченню другої світової війни ніяких лісовпорядних матеріалів на ліси Любомльського ЛГ не були знайдені з відомих причин. Перші офіційні документи нового лісгоспу, це наказ №1 датований 30.08.1944 р., який підписаний директором Вишневецьким, проте, його ініціали в наказі не вказані. Тоді ж видано більше десятка перших наказів по прийому на роботу

працівників різних ланок. Підприємство тобі підпорядковувалося Волинському територіальному управлінню лісоохорони і лісонасаджень. Реформування початку 1960-х років призвело до формування нової структури – лісгоспзагу. У 1963 р. згідно постанови ради міністрів УРСР від 17.08.63 р. за №766 та наказу №254 від 5.09.63 р. Головного управління лісового господарства і лісозаготівлі при раді міністрів УРСР, із складу лісгоспзагу виокремлено Шацьке, Світязьке та Ростанське лісництва, на основі яких створено Шацький учбово-дослідний лісгосп. У 1991 р. наказом №133 від 31.10.1991 лісгоспзаг було знову перейменовано у ДП «Любомильське ЛГ», наказом (№229 від 23.03.2005 р.) Волинського ОУЛМГ затверджено новий статут ДП «Любомльський лісгосп». У 2022 році на базі ДП «Любомльське ЛГ» створено філію «Любомильське лісове господарство», а у 2024 – Любомильське надлісництво філії «Поліський лісовий офіс».

Наразі мисливські угіддя МГ Любомильського надлісництва (правонаступника філії «Любомильське лісове господарство») знаходяться на території Ковельського адмінрайону Волинської області. До реорганізації лісової галузі МУ надлісництва належали ДП «Прибузьке ЛГ» (6475,0 га) та ДП «Шацьке учбове-досвідне лісове господарство» (6126,2 га). У 2023 році було прийнято рішення (№ 22/68 від 13.08.2023 р.) Волинської обласної ради «Про надання МУ у користування Державному спеціалізованому господарському підприємству «Ліси України» у особі філії «Любомильське лісове господарство» з передачею у користування терміном на двадцять п'ять років угідь площею 24517,2 га. Наразі МГ включає у себе лісові території Ростанського л-ва (3770,6 га), Піщанського л-ва (2535,3 га), Поліського л-ва (839,5 га), Шацького л-ва (2709,6 га), Забузького л-ва (6042,0 га), Гупалівського л-ва (5979,0 га), Гущанського л-ва (2630,0 га), Любомильського л-ва (11,2 га) [22, 35].

Попереднє впорядкування МУ проведено у 2016-2017 рр. ПП «НВПГ «Мисливтехпроект». Чергове мисливське впорядкування на території ще філії проведено у 2023 р. Згідно форми П-тп «Мисливство» загальні витрати тоді ще

філії на ведення МГ у 2023 році становили 1 224,6 тис. гривень, половина з яких використано на заробітну плату егерської служби (601,5 тис. грн), а решту – 623,1 тис. гривень витрачено на охорону МУ, біотехнічні заходи (А та Б), проведення облікових робіт тощо. Не зважаючи на воєнний стан, у 2023 р. у результаті заходів з регулювання чисельності хижих тварин було добуто три вовки, 64 лисиці та близько 20 бродячих собак. Загальний оціночний висновок щодо якості ведення МГ на території надлісництва можна вважати як задовільний.

2.2. Природно-кліматичні умови

Виходячи з аналізу фізико-географічного [25], лісогосподарського [6], мисливсько-господарського [26] районування території надлісництва природно-кліматичні та еколого-лісівничі [7-8, 32] умови є цілком сприятливими для ведення мисливського господарства.

Поширення та чисельність окремих видів мисливської теріофауни і орнітофауни в регіоні досліджень тісно корелюють з природно-кліматичними умовами середовища. Ці фактори визначають складні екологічні взаємозв'язки, що опосередковують регуляцію біологічних функцій, морфо-фізіологічних адаптацій та сезонних біоритмів. Зокрема, вони істотно впливають на трофічну поведінку, просторово-часові закономірності міграцій та кочівель, сезонні переміщення, періоди розмноження, линяння та вибір стацій. До ключових кліматичних детермінант належать тривалість та глибина снігового покриву, ступінь промерзання ґрунту, тривалість вегетаційного періоду, які безпосередньо впливають на якість та доступність кормових ресурсів, особливо для парнокопитних [41, 49].

Комплексний характер впливу кліматичних чинників на популяційні характеристики мисливських видів визначає один з пріоритетних напрямів сучасних зоологічних і еколого-мисливських досліджень. Такі фактори не лише формують стратегії адаптивної поведінки та фізіологічної пластичності видів, а

й забезпечують їхню екологічну стійкість в умовах сезонних і міжрічних змін середовища. Наприклад, тривале збереження снігового покриву обмежує доступність корму та пересування ратичних, тоді як значна глибина промерзання ґрунту ускладнює добування кореневої рослинності. Ці кліматичні параметри виступають в якості сигнальних факторів, що ініціюють адаптивні зміни в поведінці та фізіології тварин [46].

Усвідомлення характеру таких складних біоекологічних взаємозв'язків є фундаментальним для вдосконалення системи науково обґрунтованого управління мисливськими ресурсами. В умовах кліматичних змін пріоритетними стають дослідження адаптаційної динаміки елементарних популяцій мисливської теріофауни, що дозволяють своєчасно виявляти загрози і формулювати ефективні природоохоронні та управлінські стратегії. Отримані дані є основою для впровадження адаптивного менеджменту, здатного мінімізувати негативний вплив змін довкілля на популяційну стабільність видів. У перспективі такі підходи відіграватимуть ключову роль у збереженні біорізноманіття, стабільності екосистем та підтриманні функціонування міжнародних і національних екологічних мереж в умовах зростаючого антропогенного тиску та глобальних кліматичних змін.

РОЗДІЛ 3
ХАРАКТЕРИСТИКА МИСЛИВСЬКИХ РЕСУРСІВ
ЛЮБОМИЛЬСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

3.1. Мисливські угіддя.

Розподіл площі мисливських угідь Любомильського надлісництва за класифікаційними типами представлено у таблиці 3.1, а також їх частка у відсотковому стані від загальної площі мисливського господарства на рис. 3.1. На території надлісництва домінує тип мисливських угідь Хвойний ліс (10811,3 га або 44,10%). Також, значні площі (субдомінуючі типи) займає Листяний ліс (7635,9 га або 31,15%) та Змішаний ліс – 5448,1 га або 22,22%. Загалом це становить 97,46% території мисливського господарства. На інші вісім типів мисливських угідь припадає лише 2,56%, з яких 1,92% або 471,9 га – Болота різного типу. З точки зору підтипів мисливських угідь, то у надлісництві переважають молодняки 2 класу та середньовікові насадження, де біотопи з наявністю підросту і підліску (види мисливських угідь) становлять 4119,9 га та без нього - 8874,2 га.

Таблиця 3.1.

Розподіл площі мисливського господарства
Любомильського надлісництва за типами мисливських угідь [35]

Тип мисливських угідь	Площа	
	га	%
Хвойний ліс	10811,3	44,10
Листяний ліс	7635,9	31,15
Змішаний ліс	5448,1	22,22
Пасовища	1,1	0,004
Орні землі	11,2	0,05
Луки	64,6	0,26
Болота	471,9	1,92
Водойми	26,1	0,11
Траси	33,6	0,14
Садоби	8,4	0,03
Разом	24512,2	
Інші землі	5,0	1,3
Всього	24517,2	100,0

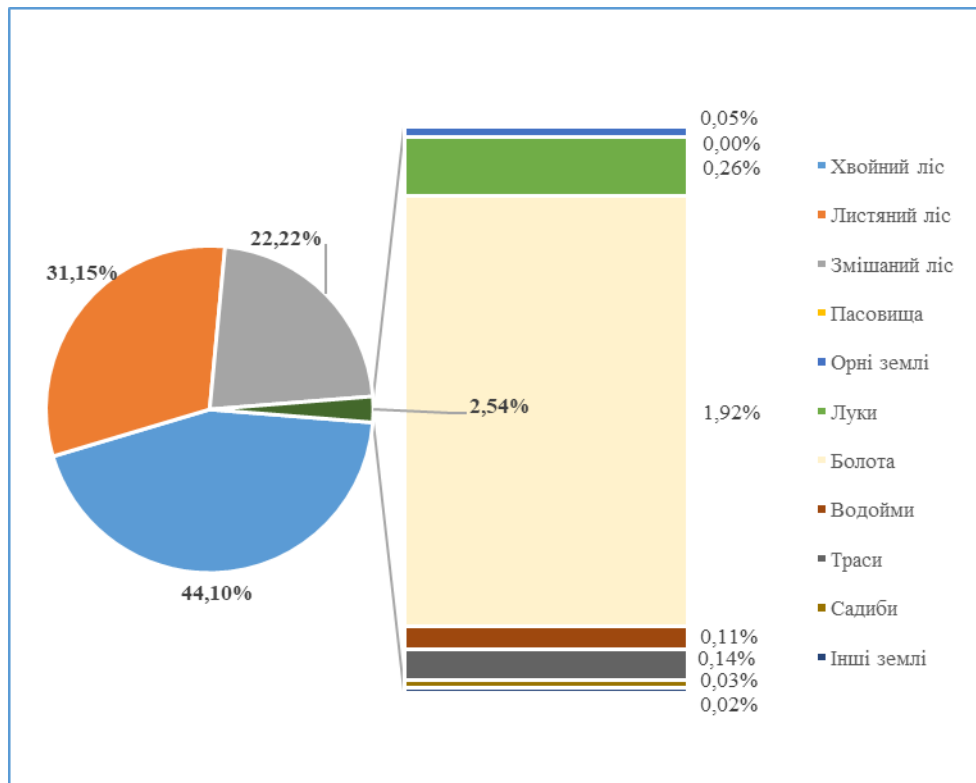

Рис. 3.1. Розподіл площ за типами МУ

Також значними є площі молодняків першої групи віку (3903,3 га). Старшовікові категорії мисливських угідь становлять площу 2078,5 га та 4892,3 га з наявністю підліску і підросту та без нього відповідно. Нелісові землі займають площу лише 621,9 га. Такий розподіл типів мисливських угідь суттєво впливає на якість мисливських угідь та мисливську фауну.

3.2. Мисливська фауна

На території МУ Любомльського надлісництва поширені такі ключові види мисливської фауни як олень (*Cervus elaphus* L.), козуля (*Capreolus capreolus* L.), кабан (*Sus scrofa* L.), заєць сірий (*Lepus europaeus* Pallas), вивірка звичайна (*Sciurus vulgaris* L.), лісова куна (*Martes martes* L.), лис звичайний (*Vulpes vulpes* L.), борсук (*Meles meles* L.), єнотоподібна собака (*Nyctereutes procyonoides* Gray), а також червонокнижні - видра (*Lutra lutra* L.) [3], рябчик (*Tetrastes bonasia* L.) [20], лось (*Alces alces* L.), тетерук (*Lyrurus tetrix* L.) [18],

глухарь (*Tetrao urogallus* L.) [19], норка європейська (*Mustela lutreola* L.) [4] та ін. Загалом занесених до Червоної книги України 2009 року у мисливському господарстві нараховується п'ять видів теріофауни та щонайменше, дванадцять видів орнітофауни. До основних видів мисливської фауни в умовах надлісництва відносяться оленя благородного, кабана, козулю європейську та зайця сірого (табл. 3.2.). У попередні роки не проводили детальної інвентаризації видової структури мисливської фауни на території Любомльського надлісництва. За результатами останнього мисливського впорядкування (2023) [35] у господарстві не виявлений такий широко поширений акліматизований мисливський вид як норка американська (*Mustela vison* Schreber), а серед орнітофауни – крижень (*Anas platyrhynchos* L.), голуб припугень (*Columba palumbus* L.), натомість вказаний дуже рідкісний голуб-синяк (*Columba oenas* L.) [17].

Таблиця 3.2.

Динаміка чисельності основних представників мисливської теріофауни у мисливських угіддях Любомльського надлісництва [35], 2- тп «Мисливство»]

№ з/п	Тварини	Чисельність по роках, шт.					
		2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Лось	21	24	25	30	-	42
2	Олень	61	77	77	86	65	91
3	Козуля	230	235	239	260	410	447
4	Кабан	39	49	52	116	265	102
5	Заєць сірий	190	190	200	216	240	375
6	Лисиця	38	50	39	16	35	34
7	Єнотоподібний собака	28	25	29	36	36	41
8	Борсук	30	18	24	45	26	26
9	Бобер	143	74	162	175	30	30
10	Куниця лісова	56	52	25	30	74	104

За останні три роки в умовах воєнного стану різко зросла чисельність окремих мисливських тварин. Так, елементарна популяція козулі зросла з 239

особин у довоєнний період до 447 особин на початку 2025 року, популяція зайця сірого зросла за той же період з 200 особин до 375 особин, збільшилася і популяція куниці лісової з 25 особин до 104 особин. І це за умови, що обліками не була охоплена уся територія господарства. Чисельність кабана прогнозовано різко зросла з 52 особин до 265 особин у 2023 році, а на наступний рік стрімко впала до 102 особин. Усьому вина різке зростання чисельності через відсутність полювання, як наслідок зростання щільності популяції з наступними спалахами АЧС, хоча за офіційними даними випадків на це захворювання диких тварин не зареєстровано. Єдиний вид чисельність якого сильно впала – це бобер. Буквально за один рік кількість тварин знизилася з 175 особин (2022 рік) до 30 особин (2023-2024 рр.). Можлива причина – це недооблік у важко доступних заболочених ділянках мисливських угідь. Інші види, такі як борсук, єнотоподібна собака, лось, олень благородний, таж сама лисиця не зазнають істотного впливу і не показують ознак коливання чисельності.

Важливо наголосити, що в угіддях господарства трапляється рись (*Lynx lynx* L.), а також небажані в мисливських екосистемах вовк (*Canis lupus* L.), якого за результатами останнього обліку нарахували 9 особин, шакал (*Canis aureus* L), а також бродячі собаки та коти. Тільки у 2023 році, в умовах заборони полювання та обмеження регулювання популяцій звірів було добуто у господарстві більше двадцяти бродячих котів і собак, три вовки та 64 особини лиса. У 2024 році добуто рейдовими бригадами мисливців 45 особин лиса та 5 вовків. Чисельність останніх сильно зросла і без повернення системи регулювання через їх здобування привести показники до санітарно-ветеринарних норм не є можливим.

Для охорони мисливських видів та покращення умов їх існування у надлісництві під відтворювальні ділянки відведено 24,9% площі мисливських угідь, а це становить 6111,3 га. Усього виділено сім відтворювальних ділянок, найбільша з яких площею 2609,9 га знаходиться у Ростанському лісництві.

3.3. Основні мисливсько-господарські показники

Для оцінки перспектив ведення мисливського господарства у Любомильському надлісництві нами проведено аналіз та бонітування продуктивності мисливських угідь, виходячи із нормативних даних згідно Настанови ... [31]. Тут категорії цінності угідь визначено із врахуванням біотичних, абіотичних та мисливсько-господарських чинників впливу на мисливську фауну. Загалом пробонітовано 24470,2 га мисливських угідь Любомильського надлісництва з 24517,2 га. Не підлягають бонітуванню 47,0 га території МГ (траси, садиби тощо).

Різні категорії мисливських угідь мають різний рівень придатності для мисливських видів, що впливає на загальний потенціал продуктивності цих біотопів. Користувачі встановлюють базові показники чисельності мисливських тварин відповідно до задалегідь визначених цілей ведення мисливського господарства. Оцінюється наявність кормових ресурсів на конкретних територіях і класифікується за визначеними зонами, як зазначено вище. Крім того, розглядається також класифікація мисливських угідь за типами, підтипами, видами та характеристиками їх природних оселищ. Для кожного виду мисливських тварин розраховується середнє значення або індекс на основі характеристик мисливських угідь з урахуванням пропорційної площі угідь, віднесених до кожної класифікаційної категорії [31].

У межах Любомильського надлісництва найбільш перспективними, на нашу думку, видами на яких варто здійснювати ведення мисливського господарства є козуля європейська, олень та заєць сірий, частково кабан дикий та за можливого інтересу – куниця лісова. Узагальнений розподіл мисливських угідь Любомильського надлісництва за продуктивністю для видів мисливської фауни наведено у таблицях 3.3. – 3.8.

Базові показники проведеного нами бонітування мисливських угідь, обраховані за визначеними методиками, вказують на низьку та середню продуктивність природних біотопів.

Таблиця 3.3.

Розподіл придатних для лося МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3	3092,2	896,4	4404,7		2418,0
Листяний ліс	7635,9	2881,2	675,3	2570,3		1508,9
Змішаний ліс	5448,1	2049,8	2432,9		965,4	
Орні землі	11,2					11,2
Луки	65,7				65,7	
Болота	471,9				471,9	
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2	8023,2	4004,6	6975,0	1503,0	3964,2
Середній бонітет:	2,57					

Таблиця 3.4.

Розподіл придатних для козулі МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3		3092,2	5274,0	2445,1	
Листяний ліс	7635,9		3556,5	2570,5		1508,9
Змішаний ліс	5448,1	999,4	1050,4	2432,9	965,4	
Орні землі	11,2		11,2			
Луки	65,7				65,7	
Болота	471,9				471,9	
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2	999,4	7710,3	10277,4	3576,9	1906,2
Середній бонітет:	2,91					

Таблиця 3.5.

Розподіл придатних для оленя МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3		3092,2	5274,0	2418,0	27,1
Листяний ліс	7635,9		3556,5	2570,5		1508,9
Змішаний ліс	5448,1	999,4	1050,4	2432,9	965,4	
Орні землі	11,2			11,2		
Луки	65,7				65,7	
Болота	471,9			471,9		
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2	999,4	7699,1	10288,6	3549,8	1933,3
Середній бонітет:	2,91					

Таблиця 3.6.

Розподіл придатних для кабана дикого МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3		3092,2	4404,7	3314,4	
Листяний ліс	7635,9	1349,8	1531,4	2570,3	2184,2	
Змішаний ліс	5448,1		2049,8	1899,0	1499,3	
Орні землі	11,2		11,2			
Луки	65,7				65,7	
Болота	471,9				471,9	
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2	1349,8	6684,6	8874,0	7535,5	26,1
Середній бонітет:	2,93					

Таблиця 3.7.

Розподіл придатних для зайця сірого МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3	1554,1	1538,1	4404,7	3287,3	27,1
Листяний ліс	7635,9	1349,8	1531,4	2570,5	2184,2	
Змішаний ліс	5448,1	999,4	1050,4	1899,0	1499,3	
Орні землі	11,2		11,2			
Луки	65,7		65,7			
Болота	471,9					471,9
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2	3903,3	4196,8	8874,2	6970,8	525,1
Середній бонітет:	2,84					

Таблиця 3.8.

Розподіл придатних для куниці лісової МУ за бонітетами

Тип МУ	Площа, га	Клас бонітету				
		1	2	3	4	5
Хвойний ліс	10811,3			869,3	3999,2	5942,8
Листяний ліс	7635,9			675,3	4390,1	2570,5
Змішаний ліс	5448,1			533,9	3015,2	1899,0
Орні землі	11,2					11,2
Луки	65,7					65,7
Болота	471,9					471,9
Водойми	26,1					26,1
Разом	24470,2			2078,5	11404,5	10987,2
Середній бонітет:	4,36					

Показники бонітету для мисливських тварин коливаються від 2,57 (для лося) до 4,36 (для куниці лісової). Традиційно, в умовах де переважають хвойні насадження продуктивність мисливських угідь для лося є високою, зазвичай вищою ніж у інших представників мисливської фауни. Проте занесення виду до Червоної книги України, лише до певної міри ускладнили екосистемні відносини у лісових насадженнях. Маючи природоохоронний статус та завдаючи шкоди лісовим культурам вид стає небажаним для користувача мисливських угідь.

Мисливські угіддя для оленя (2,91), кабана (2,93), козулі (2,91) та зайця (2,84) середньої якості. Для того, щоб якимось підтримати популяцію кабана дикого у Любомильському надлісництві існує вольєр, де утримують 4 особини основного поголів'я. У минулому році у природне середовище було випущено 23 особини виду що в принципі є п'ятою частиною загальної чисельності популяції у господарстві. Окрім кабана у господарстві розводять крижнів (12 особин) та фазанів (35 особин).

Як ми вже зазначали, найгірші угіддя за придатністю для існування куниці лісової. Проте треба розуміти, що розрахунки продуктивності екстрапольовані на все господарство, що і дає такий низький бал бонітету (4,36). Згідно наших спостережень, є окремі території мисливських угідь, де клас бонітету для куниці може бути другий, а то і перший. За даними впорядкування таких територій у господарстві немає.

Оцінка постійно і періодично діючих екологічних чинників на стан популяцій мисливських видів тварин МГ Любомильського надлісництва суттєво не змінила розраховані базові показники бонітету мисливських угідь (табл. 3.9.). Це свідчить, що з однієї сторони, на ці показники суттєво не впливають як біотичні і абіотичні чинники території Любомильського надлісництва, так і мисливсько-господарська діяльність егерської служби, що звичайно є показником низького рівня біотехнічних заходів у господарстві.

Ми комплексно подаємо основні показники, від яких залежить організація мисливського господарства в угіддях Любомильського надлісництва у зведеному вигляді (табл. 3.9).

Таблиця 3.9.

Мисливсько-господарські показники Любомильського надлісництва

Види мисливської фауни	Площа, га	Розрахований для МУ середній бонітет	Середній бонітет МУ з врахуванням чинників	Оптимальна щільність, ос./1000 га	Оптимальна чисельність, ос.	Фактична чисельність, ос. (облік 2025)
Лось	24470,0	2,57	2,6	5,1	125	42
Олень		2,91	2,9	6,3	154	91
Козуля		2,91	2,9	23,0	562	447
Кабан		2,93	2,9	4,2	102	102
Заєць		2,84	2,8	33,0	807	375
Куниця		4,36	4,4	1,8	44	104

Згідно встановлених нормативів для мисливськовпорядних робіт ми визначили оптимальну чисельність мисливських тварин для території Любомильського надлісництва: для лося вона становить 125 особин, для оленя – 154 особини, для козулі – 562 особини, для кабана дикого – 102 особини, для зайця сірого - 807 особин, а для куни лісової 44 особини. Як бачимо з таблиці фактична чисельність кабана дикого лише відповідає оптимальним показникам. Для лося (42 ос.), оленя шляхетного (91 ос.), козулі (447 ос.) і зайця сірого (375 ос.) облікова чисельність елементарної популяції значно нижча від оптимальних показників. Лише чисельність куниці (104 ос.) переважає більш ніж удвічі оптимальні показники.

За умови проведення комплексу системних біотехнічних заходів які були б спрямовані на оптимізацію кормових та захисних властивостей МУ, можлива активна експлуатація видів мисливської фауни, після доведення чисельності до

оптимальних показників. Необхідне постійне вилучення певного відсотку поголів'я теріофауни з врахуванням селекційних особливостей, вікової та статеві структури популяцій. Проте уже зараз виникає проблема значного підвищення випадків загибелі мисливських тварин на автомобільних шляхах, особливо це стосується лося та козулі і все це за умови далеко не оптимальних показників чисельності популяції.

Для єгерської служби вкрай важливо забезпечити оптимальну щільність популяцій тварин для підтримання екологічного балансу та сталого використання ресурсів, з огляду на їх вплив на лісові насадження. Вихід за межі цих рівнів ризикує виснаженням популяцій здобичі, що призводить до збільшення смертності та переміщення диких тварин до сусідніх мисливських угідь, а також веде до потрав та зниження продуктивності лісових насаджень.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз мисливських ресурсів території Любомильського надлісництва філії «Поліський лісовий офіс» дозволив зробити нам такі висновки та представити рекомендації щодо подальшого ведення мисливського господарства.

На території надлісництва домінує тип мисливських угідь Хвойний ліс (10811,3 га або 44,10%). Значні площі (субдомінуючі типи) займає Листяний ліс (7635,9 га або 31,15%) та Змішаний ліс – 5448,1 га або 22,22%. Загалом це становить 97,46% території мисливського господарства.

До основних видів мисливської фауни в умовах Любомильського надлісництва відносять оленя благородного, кабана, козулю європейську та зайця сірого. Окремі види мають природоохоронний статус, що відображається на веденні мисливського господарства. Загалом занесених до Червоної книги України (2009) мисливському господарстві нараховується п'ять видів теріофауни та щонайменше, дванадцять видів орнітофауни.

За останні три роки в умовах воєнного стану різко зросла чисельність окремих мисливських тварин. Так, елементарна популяція козулі зросла з 239 особин у довоєнний період до 447 особин на початку 2025 року, популяція зайця сірого зросла за той же період з 200 особин до 375 особин, збільшилася і популяція куниці лісової з 25 особин до 104 особин. Згідно встановлених нормативів для мисливськовпорядних робіт визначили оптимальну чисельність мисливських тварин для території Любомильського надлісництва: для лося вона становить 125 особин, для оленя – 154 особини, для козулі – 562 особини, для кабана дикого – 102 особини, для зайця сірого - 807 особин, а для куни лісової 44 особини. Лише фактична чисельність кабана дикого відповідає оптимальним показникам. Для лося (42 ос.), оленя (91 ос.), козулі (447 ос.) і зайця сірого (375 ос.) облікова чисельність елементарної популяції значно

нижча від оптимальних показників. Лише чисельність куниці (104 ос.) переважає більш ніж удвічі оптимальні показники.

Показники бонітету для мисливських тварин коливаються від 2,57 (для лося) до 4,36 (для куниці лісової). Мисливські угіддя для оленя (2,91), кабана (2,93), козулі (2,91) та зайця (2,84) середньої якості.

Для охорони мисливських видів та покращення умов їх існування у надлісництві під відтворювальні ділянки відведено 24,9% площі мисливських угідь, а це становить 6111,3 га. Усього виділено сім відтворювальних ділянок, найбільша з яких має площу 2609,9 га.

У Любомильському надлісництві існує вольєр, де утримують 4 особини основного поголів'я кабана дикого. У минулому році у природне середовище було випущено 23 особини виду, що в принципі є п'ятою частиною загальної чисельності популяції у господарстві. Окрім кабана у господарстві розводять крижнів (12 особин) та фазанів (35 особин).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В.Д. Біотехнія : навч. посіб. Львів: ІЗМН, 1998. Ч.1. 260 с.
2. Бондаренко В.Д., Різун Е.М. Актуальні питання стану і ведення мисливського господарства в Україні та можливі напрями їх вирішення. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2016. Вип. 14. С. 180–184.
3. Волох А.М., Роженко М.В. Видра (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 543.
4. Волох А.М., Роженко М.В. Норка європейська (*Mustela lutreola* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 540.
5. Воробей В.П., Приймак Д.В. Проблеми визначення ефективності біотехнічних заходів у мисливських господарствах. *Лісові екосистеми: сучасні проблеми і перспективи досліджень – 2024* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 31 травня 2024 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2024. С. 20.
6. Генсірук С.А. Ліси України: монографія. Львів: Українські технології, 2002. 496 с.
7. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989. Т. 1: А-Ж. 416 с.
8. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол.: ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. Т. 2: З-О. 480 с.
9. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім.М.П. Бажана, 1993. Т. 3: П-Я. 480 с.
10. Голяченко В.О., Воробей В.П., Клинецький С.Б. Проблеми регулювання щільності мисливських тварин. *Стан і майбутнє лісового господарства, переробляння деревини та землевпорядкування* : збірник

матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених (7-8 жовтня 2024, м. Харків, Україна). Харків, 2024. С. 30-31.

11. Данилюк Л.Р. Мисливське господарство: поняття, особливості, завдання та функції. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 241–250.

12. Дейнека А.М., Бурмас В.Р. Стан і перспективи розвитку мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.13. С. 78–94.

13. Делеган І.В., Дикий І.В., Делеган І.І. Зарубіжний досвід створення заповідних об'єктів, охорони й використання мисливських тварин. *Проблеми і перспективи створення природоохоронних об'єктів на Розточчі* : матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (с. Шкло, 6-7 липня 2000 р.). Львів, 2000. С. 135–139.

14. Делеган І.В. Концепція екологічно збалансованого ведення мисливського господарства в умовах Українських Карпат. *Вісник Запорізького держ. університету. Серія біологічна*. 2000. №2. С. 196–204.

15. Домніч А.В. Організація та управління в мисливському господарстві: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра освітньо-професійної програми «Мисливське господарство» Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 112 с.

16. Дудніченко Д.В., Козлюк І.М., Тетерук С.Д. Управління популяціями мисливських тварин: принципи і підходи. *Наукові читання ім. В.М. Виноградова* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (18-19 травня 2021 р., м. Херсон). Херсон, 2021.

17. Книш М.П., Костюшин В.А., Фесенко Г.В. Голуб-синяк. *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 462.

18. Кратюк О.Л. Тетерук. *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 439.

19. Кратюк О.Л., Химин М.В. Глушець (глухар). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 440.

20. Кратюк О.Л. Орябок. *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 441.
21. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.
22. **Макарусь Ю.В.** Характеристика мисливського господарства філії «Любомильське лісове господарство». *Виклики сьогодення та наслідки Чорнобильської катастрофи. Екологія. Наука. Практика - 2025* : матеріали ХХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 квітня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 49-50
23. **Макарусь Ю.В.**, Михальчук В.П. Аспекти інтегрованого ведення лісового і мисливського господарства. *Студентські наукові читання 2024* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячені І-му туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (5 грудня 2024 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 28.
24. Мащенко О.М., Портянник С.В. Інноваційні технології в мисливському господарстві : навч.-методичний посібник. Харків, 2014. 306 с.
25. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. *Український географічний журнал*. 2003. № 1. С. 16–20.
26. Мисливствознавство: [навч. посіб.] / В.Д. Бондаренко, І.В. Делеган, К.А. Татаринів та ін.; відп. ред. В.Д. Бондаренко. К.: РНМК ВО, 1993. 200 с.
27. Мисливствознавство: [навч. посіб.] / А.І. Гузій, І.Д. Іванюк, В.М. Кусік, П.Б. Хоєцький. Харків: Мачулін, 2017. 276 с.
28. Музика В., Гонга О. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. *Галицький економічний вісник*. 2020. 6(67). С. 19–22.
29. Муравйов Ю.В. Планування мисливськогосподарської діяльності як інструмент реалізації екологічної та лісової політик. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006, т. 16, № 2. С. 38–41.
30. Муравйов Ю.В., Хоєцький П.Б. Аналіз ведення мисливського

господарства та шляхи підвищення його ефективності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011, т. 21, № 1. С. 23–29.

31. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.

32. Національний атлас України / Інститут географії НАН України, ТОВ «Інтелектуальні системи ГЕО», КПІ. Київ : Картографія, 2008. 440 с.

33. Новицький В.П., Голубев М.І. Управління мисливськими ресурсами агроландшафтів України та зарубіжжя: господарсько-правові аспекти [Електронний ресурс] *Наукові доповіді НУБіП України* (електр. журн.) 2016. № 5 (62). Режим доступу: <https://scireports.com.ua/uk/journals/tom-62-4-2016>

34. Новицький В.П. Мисливські ресурси агроландшафтів України: стан та проблематика управлінням (на прикладі лісостепової зони) : монографія / В. П. Новицький. Київ : УкрДГРІ, 2020. 221 с.

35. Проект організації та розвитку Мисливського господарства Філії «Любомильське лісове господарство» Волинської області. Львів. 2024. 169 с.

36. Рудишин М.П., Мурський Г.М., Татаринів К.А. Рациональне ведення мисливського господарства. Львів: Каменяр, 1987. 182 с.

37. Савченко Т. Адміністративно-правове регулювання галузі мисливського господарства та полювання. *Підприємство, господарство і право*. 2019. №9. С. 128–134.

38. Сарабєєв В.Л., Домніч В.І., Лебедєва Н.І. Управління популяціями мисливських тварин: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності 205 «Лісове господарство» освітньо-професійної програми «Мисливське господарство». Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 77 с.

39. Семенюк С., Шейгас І. Основні параметри вдосконалення системи інвентаризації мисливського ресурсу. *Модернізація національної системи управління державним розвитком: виклики і перспективи*: Матер. II міжнар. наук.–практ. конф. (Тернопіль, 8–9 груд. 2016). Тернопіль, 2016. С. 57–59.

40. Томин О.О. Принципи державного управління в галузі мисливства та полювання в Україні. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1(29). С. 203–205.

41. Хоєцький П.Б. Вплив кліматичних чинників на чисельність мисливських звірів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.5. С. 239–244.
42. Хоєцький П. Б. Концепція розвитку мисливського господарства Західного регіону України. Львів : РВЦ НЛТУ України, 2011. 12 с.
43. Хоєцький П.Б., Новак А.А., Похалюк О.М. Світовий досвід ведення вольєрного мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Т.25, №3. С. 32–37.
44. Хоєцький П.Б., Похалюк О.М. Мисливське господарство країн Європи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Т.24, №8. С. 42–52.
45. Хоєцький П.Б. Про концептуальні засади розвитку лісомисливського господарства в Україні. *Лісівнича наука: витоки, сучасність, перспективи* : матер. наук. конф. присвяченої 80-річчю від дня заснування УкрНДІЛГА. Харків, 2010. С. 215–217.
46. Царик Й.В. Популяційна екологія. Керування популяціями: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 101 с.
47. Шейгас І.М. Особливості та перспективи розвитку мисливського господарства України у період реформування галузі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006. Вип. 16.3. С. 47–52.
48. Шейгас І.М., Гудзь М.І. Основні напрями моніторингу стану популяцій основних видів мисливської фауни. *Лісівництво і агролісомеліорація*. 2008. Вип. 113. С. 219–224.
49. Шейгас І.М. Характеристика дії лімітуючи факторів на стан мисливського ресурсу України. *Theriologia Ukrainica*. 2021. №21. С. 141–151.